

NOGLE FYNSKE KIRKEGÅRDE OG DERES GRAVSKIKKE

Af Harriet de Hemmer Gudme¹⁾

Omkring *Drigstrup kirke*, der ligger ved foden af den endnu ret ubørte halvø Hindsholm, finder man kirkegården omtrent, som den har set ud gennem århundreder. Til kirken, der er annexkirke til Munkebo kirke, hører landsbyerne Drigstrup, Bregnør, Lille Viby, Over Kærby samt det såkaldte Over Kærby Mark – det stykke, der fra Over Kærby går helt ind under Kerteminde by.

De 4 førstnævnte: Drigstrup, Bregnør, Lille Viby og Over Kærby er alle små landsbyer, hvis kærne er 5-7 tætliggende gårde og nogle småhuse. Senere er der naturligvis kommet nye huse til, skole, brugs o.s.v. Det sidstnævnte Over Kærby Mark bestod oprindeligt af spredtliggende gårde og huse, hvor jorden efterhånden er blevet udstykket og ejendommene nedrevet for at give plads for parcelhuse. Sognemæssigt hører det stadig til Drigstrup.

Fra gammel tid har der med hver gård og hvert hus fulgt en gravplads på kirkegården. Ifølge kirkegårdsvedtægten af 1922 fremgår det imidlertid, at det for kirkegårde på landet gælder, at kun de gårde, der ved lovens ikrafttræden 1922 havde ret til særlig gravplads bevarer denne ret indtil ejerskifte. Det vil altså sige, at det gamle mønster langsomt er forandret og efterhånden helt forsvinder, da der ved salg af boplads (i hvert tilfælde her i Drigstrup) af den nye ejer vil blive krævet betaling for det til bopladsen hørende – tidligere gratis – gravsted. Færre af gårdene drives stadig som landbrug, og med nutidens vanskeligheder med hensyn til arveafgift, hjælp etc. forbliver gårdene næppe i samme slægt. Fremmede kan ikke have interesse i at betale for de store, gamle gravsteder med mange pladser i hver, så menighedsrådet påtænker at dele gravene op, når lejlighed byder sig.

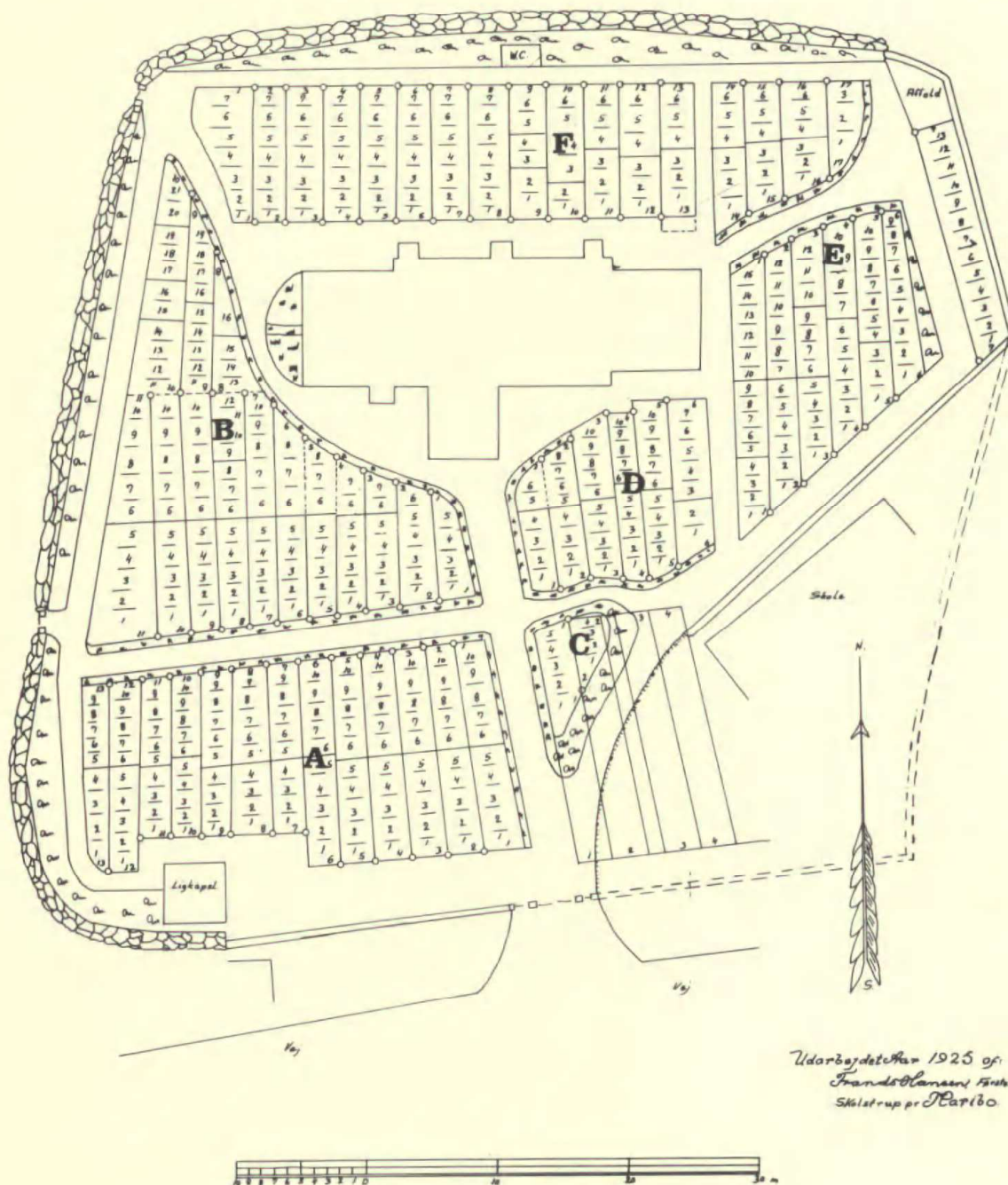
Olaf Olsen skriver s. 43 i sin bog om biskop C. T. Engelstofts fynske kirkebeskrivelser: "Om kirkegårdenes tilstand er der ikke mange efterretninger hos Engelstoft. Tre gange fortælles, at der "begraves i Rader", men vilkårene er vidt forskellige de tre steder. I Svanninge gøres der undtagelse for honoratiores; de kan ligge som de vil. I Horne bliver hver grav i rækken indhegnet for sig, og i Bovense, hvor ordningen iøvrigt er i opløsning, dispenseres fra reglerne, så mand og kone får lov at ligge ved siden af hinanden".

Man har her i Drigstrup foruden radbegravelserne, hvor man må gå over de ydre grave, for at nå ind til de inderste (se kortet), have haft en anden skik, nemlig at holde hver landsbys grave for sig, således at

DRIGSTRUP

KIRKEGÅRD

ca 3950 m²

Udarbejdet af
Frands Olsen, Fisker.
Skistrup pr. 18160

Drigstrup kirkegård. Udvidelsen i sydøst-hjørnet er foretaget efter 1925.
Bemærk landsbyernes fordeling i respektive kvarterer og skolelærernes grave for sig;
se teksten ovenfor.

Bregnørboerne ligger for sig, Drigstrupperne for sig etc. Skolelærerne, der jo som regel kom udefra, har en afdeling for sig i Over Kærbystykket nærmest hovedindgangen. De er dog efterhånden blandet op med Over Kærbyerne.

Der findes i Drigstrup tilsyneladende ingen placering efter rang, som det ifølge biskop Engelstoft var tilfældet i f.eks. Svanninge; man begraver her heller ikke i mands- og kvindeside som det var tilfældet i Bovense. Gårde og huse har overalt grave placeret mellem hinanden; en sognefoged ligger nærmest kirken i Bregnørgruppen, mens der i Lille Vibygruppen er en husmand og en gårdejer ved siden af hinanden i de nærmest kirken liggende grave. Dog verserer der en historie fra før 1893 om en "stor" mand i Over Kærby, der fik flyttet en anden fra den nærmest kirken liggende grav. Denne anden fik imidlertid en fin placering i skolelærerstykket C ved hovedindgangen.

I disse ret isolerede samfund har slægterne i sognet i vid udstrækning giftet sig ind i hinanden. Dette, de nære slægtsforhold, har måske medvirket til at standsforskelle er mere udviskede her, end man forstår de har været i f.eks. Svanninge, se ovenfor. At en gravplacering oprindeligt, da kirkerne blev bygget og i mange år derefter, er foregået efter rang, er der vist ingen tvivl om (Exner s. 17).

Ser man på kortet over Drigstrup kirkegård fra 1925, da nummer-systemet blev fuldstændig lavet om, men hvor planen iøvrigt i princippet er bevaret, bemærker man tydeligt de forskellige landsbyafdelinger:

A: Drigstrup, B: Bregnør, C: Skolelærerne og Over Kærby,
D: Over Kærby, E: Lille Viby, F: Over Kærby Mark.

Den gamle skole blev i 1941 revet ned og kirkegården udvidet, således at Over Kærbystykket C, hvor skolelærerne også ligger, er blevet udvidet; resten af udvidelsen henligger som græs, og der er en bred kørevej fra lågen i den forlængede del af muren op til affaldspladsen; vejen strækker sig hele vejen langs muren, hvor der på kortet er angivet nu nedlagte grave (E 7). Sidste begravelse dér var i 1939. Det nye stykke i C blev iøvrigt med det samme af ukendt grund et meget eftertragtet sted. Man fandt ved nedrivningen af den gamle skole en del knogler under den. - Gammel kirkegård, forbryderbegravelse, pestbegravelse?

I Lille Vibystykkets østlige rende nr. E 6 har kommunehuset sine grave; der er dog nu kun 2 tilbage, resten er tomme. Selve kommunehuset ligger mellem Drigstrup og Over Kærby.

I afdeling F på kirkens nordside er der, og har der såvidt man kan få oplyst, kun været ganske få grave i brug. En nordside har jo som regel ikke været eftertragtet, og Drigstrup kirke har aldrig manglet gravpladser eller udvidelsesmuligheder. I den østlige ende er der 7 grave og i den vestlige ende ligger familien Syberg i 2 grave; faderen Frits Syberg er begravet ved den vestlige ende af kirketårnet.

Gravstenene er hovedsagelig østvendte, undtagen hvor gravene har facade til en hovedgang. Der findes, som det ses på kortet, kun hovedgange.

Der er ikke gamle træer på gravene og tilsyneladende heller ikke gamle buske eller andre gamle planter. Gennem tiderne har gravene jo været gravet op flere gange og ryddet for de planter, der fandtes for store. Gravene er alle hegnede (ikke hver enkelt grav inden for raden, som Engelstoft beskriver det i Horne) de fleste med thujahække, enkelte med buxbom (dette var tidligere det mest almindelige); der er en med taxhæk, en med bøg og en med jerngitter. Der er ikke særlig gamle gravsten, hvad måske kan undre, men det skyldes netop, at gravene er og har været i stadig brug i samme slægt gennem mange år. I Bregnør ses de samme slægter at have siddet på gårdene fra engang i 1700-tallet. Man har der et bylaug med optegnelser over gårdenes drift og slægternes virke gennem alle disse år.

En del gamle jernkors og sten fra nedlagte grave er samlet lige inden for muren i sydsiden.

Kirkegården er omgivet af et kampestensdige. Der er som man ser på kortet, fire indgange nemlig: hovedindgangen, der ligger syd for kirken, indkørselslågen lidt østligere, den lille låge i det nordøstlige hjørne, som blev benyttet af folk fra Bregnør og den lille låge i vestsiden, som var til Drigstrupperne. Hovedindgangen har 3 murede, hvidtede piller med røde tagsten som afdækning og en stor og en mindre jernlåge. Denne indgang blev lavet i 1937; der var tidligere træstolper og trælåger. Ved den lille låge ligger en gammel jernrist, den brugtes oprindeligt for at hindre kvæget i at gå ind på kirkegården. – Muren øst for hovedindgangen er muret op med mørtel (cement) for at lette renholdelsen. Den er åben (ucementeret) foroven, og der er af sognets damer plantet forskelligt, bl.a. lave Cotoneaster-arter, krybeklokke, brudeslør, krybende natlys. – Efter den brede indkørselslåge lidt øst for hovedindgangen fortsætter muren i tilhugget og muret kamp, den er tilcementeret foroven. Først efter affaldspladsen begynder det gamle, rå kampestensdige – større sten på ydersiderne, mindre sten og jord i midten. Det er åbent foroven. Der er et brat fald ned til marken. Diget afbrydes i nord-østlige hjørne af den lille trælåge mellem 2 murstenspiller, hvidtede, med røde tagsten, som Bregnørboerne benyttede. Herfra fortsætter det gamle dige ind til den lille trælåge, også imellem 2 murede, hvidtede piller med røde tagsten, som fører til Drigstrup. Her ved Drigstruplågen ligger en anden af de gamle kvægriste. Efter Drigstrup kommer den i 1941 opmurede mur af kløvet kamp og muret med mørtel, cementeret til foroven; den fortsætter til hovedindgangen. Udvendig foran kirkegården i syd ser man tydeligt de gamle kampesten nedenunder den nyopførte mur.

Der findes på kirkegården langs med diget 2 aske og talrige elme (se kortet). 2 elme på affaldspladsen blev fældet i 1940, de mentes at være mere end 200 år gamle ligesom de øvrige træer langs kirkegårdsdiget.

Der blev plantet 2 nye elme i stedet for de fældede, da man ifølge gammel skik ikke må fjerne træer fra kirkegården uden at sætte nye i stedet. Ingen af træerne omkring kirkegården menes at være beskåret²).

I diget mellem Drigstruplågen og Bregørjlågen vokser syrenkrat og i nordsiden elme- og andet krat.

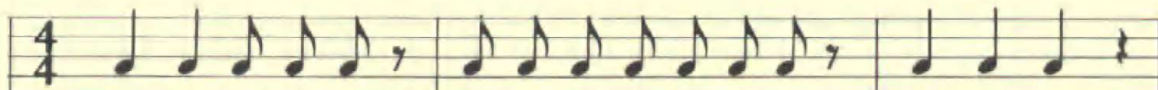
Ligkapellet i det syd-vestlige hjørne menes opført engang i 1800-tallet.

En begravelse, som den i dag foregår fra Drigstrup kirke, er – især for en bybo – en meget smuk og meget betagende oplevelse.

Man begravnes oftest fra hjemmet. Når ringeren fra kirkens tårn kan se ligtoget, begynder han at ringe. Præsten og skolelæreren (der tillige er kirkesanger) står ved indgangen til kirkegården parate til at modtage kisten, som med præst og skolelærer foran og følget bagved føres til den kastede grav. (I Drigstrup er forholdene i kirken sådan, at kisten ikke kan komme ind i kirkens midtergang, så derfor føres den straks til graven). Ved graven foretages jordpåkastelsen, og man synger en salme, hvorefter præsten, skolelæreren og følget – i den nævnte orden – går ind i kirken. Her synger man igen, og præsten følger begravelsesritualet og taler over den afdøde. Så går man atter ud til den nu tilkastede og ordnede grav, hvor den sidste salme synges.

Herefter samles man som regel i skole eller forsamlingshus til kaffe eller lignende, og her er det almindeligt, at slægt og venner tager ordet og mindes den afdøde og den afdødes virke.

I Drigstrup kirke har man en særlig ringeskik, idet man ved alle højtider – jul, nytår, helligtrekonger, påske og pinse – før gudstjenesten ringer i følgende mønster:

Den nuværende ringer har lært det af sin forgænger, der igen lærte det hos sin forgænger.

Der ringes i god tid før gudstjenesten, men den gamle skik med at kime 1 time før, overholdes ikke. Man ringer stadig, når en grav er kastet til.

På selve Hindsholm ligger de 4 kirker Mesinge, Viby, Dalby og Stubberup. Også her lønner et besøg på kirkegården sig.

Til *Mesinge kirke* – kaldet St. Karens med den blå Kåbe – hører landsbyerne Salby, Tårup og Midskov. Her begravnes ikke i rader, men også her har landsbyboerne været begravet i hver sin afdeling efter landsby. Dette overholdes ikke mere, da mange af gårdene og husene er overtaget af nye, ofte udensogns ejere. Man har her taget nordsiden af kirkegården i brug i lige så vid udstrækning som de øvrige sider. På Mesinge kirkegård er det endog præste- og degnegrave man først møder inden for diget i nordsiden ved kapellet. Efter præste- og deg-

negravene kommer Midskoverne, så følger en mindre og blandet afdeling, som menes at have indeholdt kommunehusets grave (de eksisterer ikke mere). I det nordøstlige hjørne er angivet "børnebegravelser" på kortet fra 1949; det siges at have været en arkitekt (havearkitekt?) som fandt det lille stykke egnet til barnegrave; der er imidlertid aldrig begravet nogen heri. Det er nu nedlagt og lagt ud med japanske kirsebær bagest og roser foran. Mod øst ligger folk fra Tårup, derefter Salbyerne, medens hele sydsiden er Mesingeboernes.

Kirkegården er flere gange blevet reguleret, og der finder en fortsat, langsom regulering sted. Gravene er ikke de lange, smalle radgrave, men de har ligget mellem hinanden, store og små uden vej eller sti, så man har måttet gå over ydre grave for at komme ind til de indre her som i Drigstrup; dette er efterhånden udlignet, så der nu næsten overalt er en sti, der betjener 2 rækker grave. Dette har så til gengæld brudt det gamle mønster med de østvendte gravsten, da man nu vender stenen med front mod stien; men det overholdes også her omhyggeligt, at kisten sættes, så ansigtet vender mod øst.

Ca. 1900 anlagdes en ny kirkegård i udkanten af landsbyen. Den er hegnet med støbt stendige og gravarealet er delt op af stier, som også her betjener 2 rækker grave, d.v.s. stenene med facade mod stien, men kisten vender stadig mod øst.

Der er ikke her gravskikke udover den at begravelserne er samlet efter landsbyer. Heller ikke er der på gravene særlig gamle træer eller buske, men på en af Midskovgravene vokser angiveligt vilde tulipaner. Den ældste af gravene er over en af præsterne, den er fra 1848. Gravene er hegnet med thuja, buxbom og enkelte med stankanter – mindre kampesten, chaussesten, men også et par med røde klinker sat med et hjørne op. Man vil i fremtiden søge at undgå døde hegn. Der er hegn om hvert gravsted, men ikke om hver plads i graven. Mænd og kvinder ligger mellem hinanden, og man kender heller ikke her – i hvert tilfælde ikke i nyere tid – til standsforskelle.

Der er en del store træer fordelt rundt om hele kirkegården lige inden for diget; lind, ahorn, ask og hestekastanie. Et par af dem angives at være mere end 200 år gamle, men flere er relativt unge. Man ser enkelte stubbe efter fældede eller døde træer. I vestsiden, hvor landevejen løber lige neden for diget, har man plantet Cotoneaster og lave ener.

Kirkegården er hegnet af et kampestendige, der har været sat om nogle gange i tidens løb. Der er her af og til brugt kløvet kamp (ikke mørtel eller cement) i det ellers meget smukke, brede dige. Diget er åbent hele vejen foroven, og der gror bidende stenurt, sct. hansurt, katost og græs på det.

Hovedindgangen er en stor, gammel, muret og hvidtet munkestensportal med gråmalet sokkel og med røde tagsten som afdækning; foran findes endnu den gamle stenpikning. Man har her i Mesinge også bevaret den gamle kirkelade.

Præstegården, der er fra 1854, ligger nord-vest for kirkegården og fra præstegårdshaven fører en lille kastaniealle op til en trælåge mellem træstolper ind til kirkegården.

Man kimer også her før hver gudstjeneste i tiden mellem jul og heligtrekonger og ved påske og pinse, men her er det den almindelige kimen uden særligt mønster. Timen, der efter regulativet er afsat til kimning, er vistnok nærmere et kvarter. Der ringes stadig ved solnedgang; ved begravelser ringes der over den tilkastede grav.

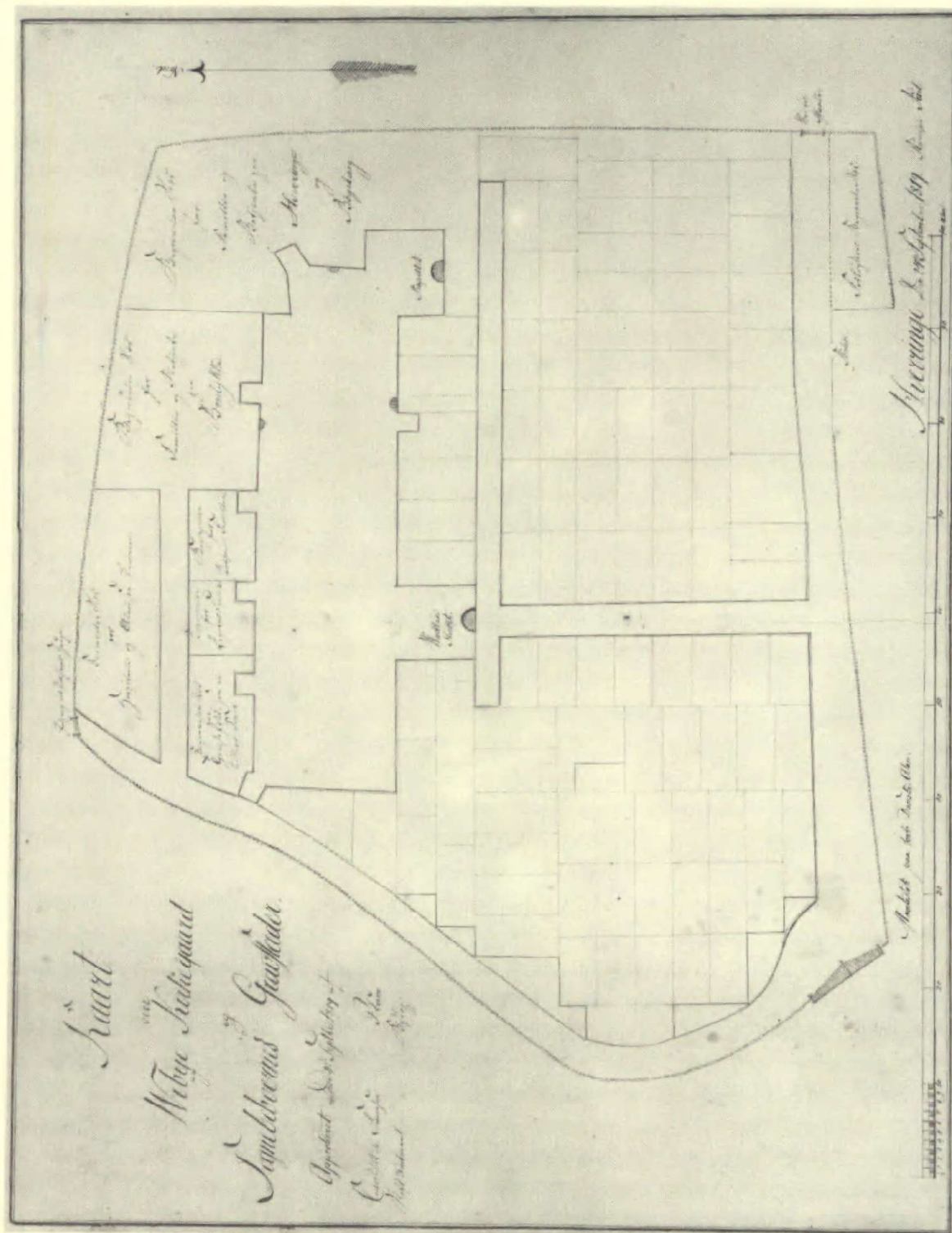
Viby kirke, der er annexkirke til Mesinge, var tidligere selvstændig kirke og har sin præstegård liggende nord-vest for kirkegården. Den meget smukke kirke med sit lille, i øst anbragte bindingsværkstårn ligger i den så godt som urørte kirkegård. Til Viby kirke hører landsbyen Måle. Tidligere hørte også øen Romsø til, men den hører nu under Kerteminde.

Der findes 2 kort over Viby kirkegård, det ene fra 1819 og det andet fra 1929, da kirkegården blev udvidet mod syd. Når man sammenligner kortene, kan man se, at det ikke er store forandringer, der er sket. Men også her foretager man, så snart lejlighed gives, en stadig regulering. Den lejlighed har ikke ofte været givet, men vil måske i fremtiden komme hyppigere, hvis kirkegården stadig bliver brugt. Viby har aldrig haft mange indbyggere (i 1950 var der ifølge Trap 549), og nu med nye tiders kår, Martoftebanens nedlæggelse og dårlig forbindelse til omverdenen, flytter de gamle ofte til Kerteminde, hvorefter gårdene udlejes til "fremmede" - Viby ejes for en stor del af godset Hverring - dette vil ændre landsbyens og kirkegårdens karakter, hvad der vel vil blive endnu tydeligere i fremtiden, hvis Viby affolkes for beboere med tilhørsforhold til landsbyen og kirkegården.

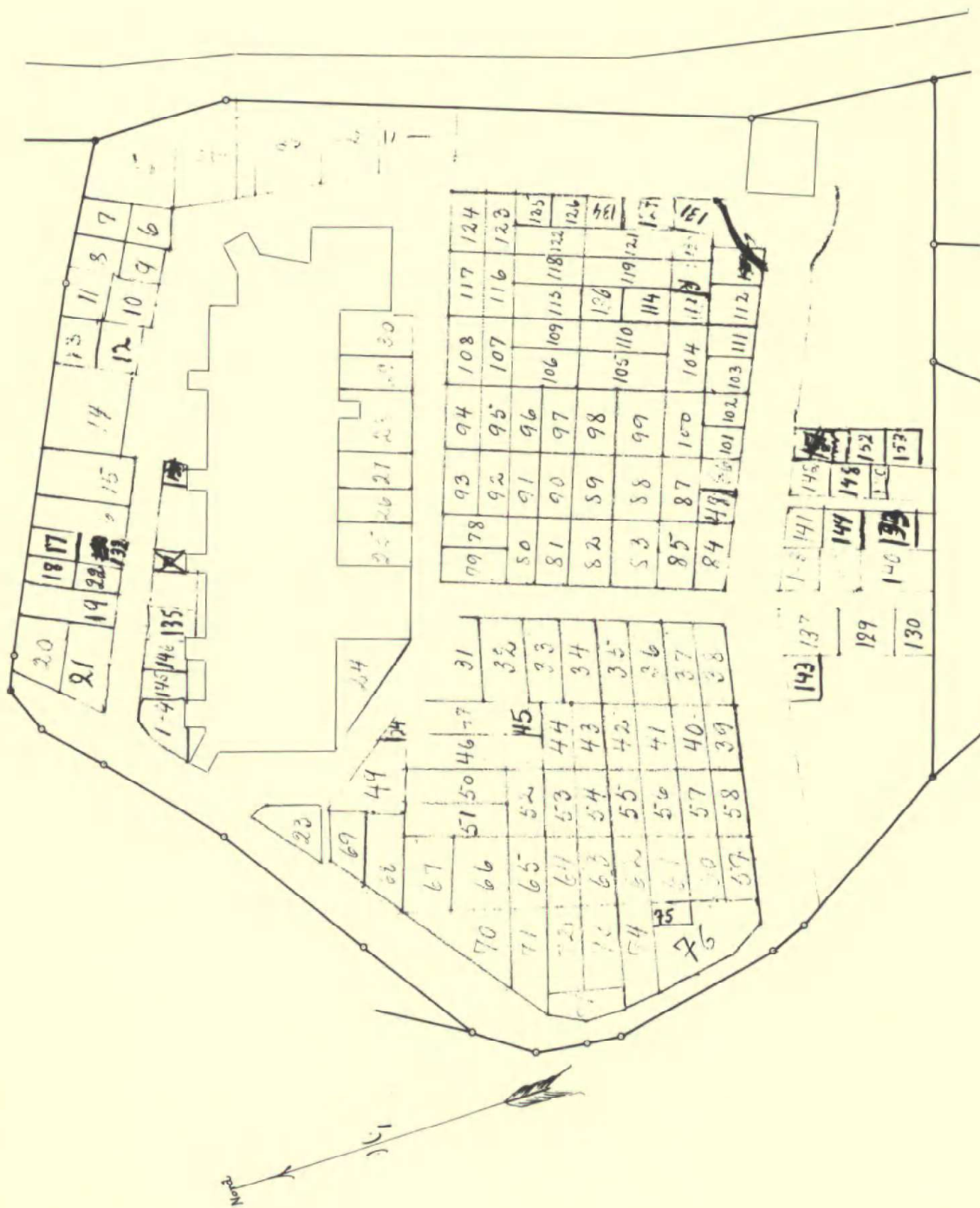
Inden 1929 er kirkegården udvidet mod syd på et areal, hvor den gamle skole og forbryderbegravelsen lå. I dette stykke lå nu Romsøboerne og kommunehusets grave; under 2. verdenskrig kom 2 ilanddrevne tyskere også til at ligge her, men de er senere flyttet til Tyskland. Stykket er nu græs, lagt ud i meget smukke terrasser kantede med mindre kampesten; man vil så anlægge evt. nye grave i disse rækker med en lille sti foran hver række. Der er her bevaret 2 grave, en fra 1933 over en Romsøfisker, den har stenen mod øst; en anden (over en 14-årig pige, død 1931) har en sten rejst af skolekammerater, der vender mod nord, men også her er kisten sat østvendt. Foran stenen en hjerteformet buxbomhæk.

Der er iøvrigt ingen særlige begravelsesskikke i Viby. Gravene ligger mellem hinanden store og små uden nogen form for orden; men måske netop derfor og fordi gravene har ligget sådan igennem mange år, har Viby kirkegård en egen skønhed.

Nordsiden har man også brugt her, hvad man ser på det ældste kort. Her er det præste- og degnebegravelse der ligger ind mod kirken mellem støttepillerne. De øvrige nordlige begravelse har været for "betjente" på de store gårde under godset som ejede kirken. Herskabet

Viby kirkegård, ældre opmåling foretaget i 1819. Øverst i kortet læses følgende: Indgang til Præstens Hauge. Begravelse Sted for Hospitals og Almisse Lemmer, Begravelse Sted for Giestefolk, som ei tilhører Sognet, Begravelse for Degns Familie, Begravelse for Præstens Familie, Begravelse Sted for Familie og Betjente paa Broelykke, Begravelse Sted for Familie og Betjente paa Hverringe og Bøgebjerg. Ved sydsiden af kirken læses: Waaben Huset, Kapellet. Ved sydøst-hjørnet af kirkegården læses: Skolen, Forbryderes Begravelse Sted, Wei til Maaløe.

Yngre opmåling af Viby kirkegård, foretaget i 1929. Som det ses er kun ret ubetydelig udvidelse langs sydmuren foretaget siden 1819, bl.a. henover den gamle forbrøderkirkegård. Af tårnets 3 stræbepiller er én åbenbart kommet til siden 1819 og et ligkapel er blevet bygget ved Målø-porten i sydøst-hjørnet.

selv lå i kirken og senere i det lille, i 1800-tallet opførte kapel. Nu begravnes alle på kirkegården. Man har i nordsiden bevaret et par af de gamle grave, den ene med jerngitter, ligesom man har samlet gamle gravsten – fra begyndelsen af 1800-tallet – i et nordøstligt hjørne. Man begraver ikke mere her.

Ellers er gravene som på de øvrige hindsholmske kirkegårde hegnede med thuja og buxbom; også her et par enkelte med stankanter. På en af gravene i det syd-østlige hjørne vokser en stor, gammel hængeask; graven er fra 1894, men træet kan angiveligt være ældre. Bortset herfra er der ingen gamle buske eller træer på gravene.

Der er kampestensdige rundt om hele kirkegården. Den sydlige del flyttedes ud ved udvidelsen mod syd og reableredes med de gamle og nye, utilhuggede kampesten, så det faldt sammen med det øvrige gamle dige. Det er åbent foroven, men flere steder hæver det sig ikke over kirkegårdens niveau. I østsiden falder diget brat ca. 1 meter ned til en mark. Der er en hovedindgang mellem stenstolper og med trælåger, en stor og en lille låge. Lågerne har en neptunforkformet jerndekoration på hver eneste tremme. I den sydlige del af østsiden findes en lille trælåge til Måleboerne og i det nord-vestlige hjørne lågen til præstegården. Ingen af lågerne er af ældre dato.

Der findes inden for diget træer næsten hele vejen rundt. Hovedsagelig ask, elm og nogle ahorn; en enkelt poppel, kastanie og lind. Et par af elmene er meget store og angives at være et par hundrede år gamle, ligesom der findes 2 gamle aske, den ene helt ind mod kirken i nordsiden, den er meget "forkrampet" – beskåret. De øvrige træer har ikke været beskåret foroven, men diget er fuldt af selvsåede elme, småaske, småahorn og syren, så i syd og østsiden er det nederste klippet som hæk, det lille stykke i syd er helt klippet ned til hæk.

Foruden helligdagsskimningen overholdes også her skikken med at ringe, når en grav er kastet til, altså når kisten er dækket med jord. Man ringer også solen ned.

Over den lidt nordligere liggende *Dalby kirke* findes intet kort, kun en optegnelse over gravene, lavet af den nuværende præst. Kirken er ifølge Jacob Madsen viet St. Peder, og med lidt god vilje kan man se hans nøgler i tårnets blændingsgavle. Til kirken hører landsbyerne Hersnap og Birkebjerg.

Kirken og kirkegården ligger midt i Dalby og er efterhånden noget trængt af skolen, der tid efter anden har fået et stykke af kirkens og præstegårdens jord, så man har i 1927 lavet en ny kirkegård et stykke fra kirken. Den gamle kirkegård har ved en stadig regulering fået lagt stier flere steder ind mellem de gamle grave, ligesom man har nedlagt de gamle grave langs diget i nuværende præsts tid. Man begraver ikke i rader eller efter landsbyer, og har ingen særlige begravelsesskikke. Mænd og koner ligger sammen og man kender ikke til standsforskelle. Nordsiden og de andre sider er brugt i lige vid udstrækning; her måske fordi kirken ligger midt i kirkegården. Der er ikke særlige eller sær-

lig gamle buske eller træer på gravene, som er hegnede her hovedsagelig med buxbom. Der er også nogle thujahække og stankanter. Et par enkelte grave har jerngitre, en har stensokler og jernkæder.

Hele kirkegården er hegnet med et bredt kampestensdige, der er åbent foroven. Her vokser hovedsagelig græs. I sydsiden falder det brat mod landevejen og hæver sig først over kirkegårdens niveau lidt i øst.

Der har været træer – flest elme – hele vejen rundt inden for diget; der står stadig en del, især er der bevaret en del i hele sydøstsiden. Der er et par meget gamle elme iblandt. De angives at være omkring 200 år gamle og har ikke her været beskåret. Der findes en ask og en gran i vestsiden. I nordsiden mod øst findes en række mirabeller, hyld, småaske og småelme. Der står ved lågen til præstegården en af de gamle elme med en ualmindelig stor og bred stamme. – I nordsidens vestlige ende har der været ændret i de forhåndenværende bygninger, kapel, toiletter, og der er sat thujaer i række for at dække for murene i bygningerne. Der er for nylig sat thujaer i forlængelse af de allerede satte, så hækken strækker sig helt til præstegårdslågen.

Dalby kirkegård har østligt i sydsiden en meget smuk portal med fladrundbuet åbning, sikkert fra renæssancetiden (Trap). Den er – som hovedindgangen, der har tre murede piller med trælåger og stenpikning foran – hvidtet og med rød tagstensafdækning. Desuden findes en almindelig trælåge i nordsiden, den førte oprindeligt til præstegården, men nu har skolen bredt sig ind imellem, så præsten skal en omvej ad en sti, for at komme ind i sin have.

Den meget store, smukke præstegård fra 1843 har en ligeså gammel, idyllisk have, der nu efter en indskrænkning "kun" er på 2 tønder land.

Af ringeskikke har man her i Dalby foruden helligdagskimningen den skik, at man aftenen før Kristi Himmelfartsdag kimer en halv time før solnedgang og St. Bededagsaften kimes en time. Der kimes også over en kastet grav, d.v.s. når en grav er gravet og pyntet med grønt nede i graven; i dag graves gravene på selve begravelsesdagen, før i tiden var det ofte tidligere.

Den nye kirkegård, lavet i 1927, er hegnet med skiftevis bornholmsk røn og birk. Der er mindre gange, som betjener 2 rækker grave, således at stenene vender ud mod gangen og altså kun i den ene side er østvendte, men også her sættes kisten altid med hovedenden imod vest, så man ser mod øst.

Stubberup kirke – også kaldet Den Hvide Jomfru – er den nordligste af Hindsholms kirker. Den er annexkirke til Dalby kirke og ligger med sin kirkegård højt på en bakke. Til kirken hører landsbyerne Martofte, Nordskov, Egense, Bogensø og Langesø. Lige overfor kirken ligger annexgården (annexgårde var bondegårde, hvor præsten havde et værelse til at klæde sig om i).

I ca. 1940 blev kirkegården udvidet mod nord, men den gamle del ligger i princippet som den har ligget gennem generationer. Folk fra

Mesinge kirke og kirkegårdsportal. Bemærk stenpikningen foran portene.

Stubberup kirkegård; til venstre korets sydøsthjørne; en stor ask og en del af kirkegårdsdiget, der ikke er gammelt, ses. Gravstenene vender, som det ses, til tre forskellige verdenshjørner; men kisterne er sat ned så de er østvendte.

de til kirken hørende landsbyer ligger her mellem hinanden og ikke samlet efter landsby, ligesom gårde og huse har grave mellem hinanden uden persons anseelse. De ret store grave har 6 pladser, dog ikke på rad, som man så det i Drigstrup, hvor man må gå over de yderste grave for at nå til de inderste, men med 3 pladser i hver side. Men her i Stubberup har man bevaret den skik, som biskop Engelstoft nævner fra Bovense, at man begraver mænd og kvinder i hver sin side af graven. Dette gøres i mange tilfælde stadig. – Også her vil de store grave formodentlig i nær fremtid blive delt, når den gamle ret til gratis gravplads, der fulgte med hus og gård, ved ejerskifte ophører.

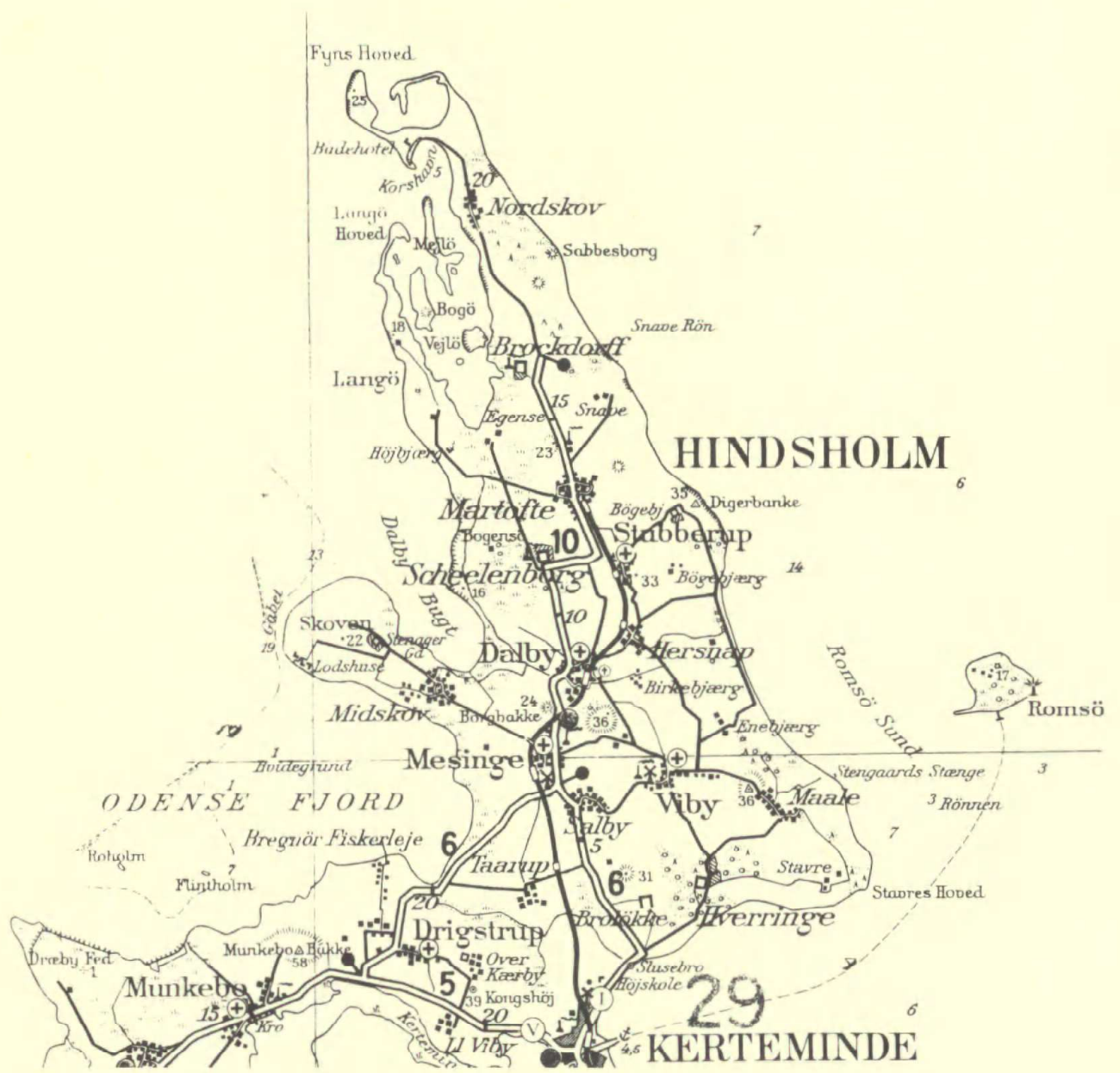
Kirkegården er hegnet med kampestedige hele vejen rundt. Diget er åbent foroven, og der vokser græs, katost, bidende stenurt o. lign. Ved udvidelsen 1940 blev det gamle dige rykket ud og gensat med dels de gamle sten og dels nye rå og kløvede kampesten. I en lægmands øjne er der nu ca. 25 år efter udvidelsen ikke stor forskel at se på det gamle og det nye dige.

Der er 2 indgange til kirkegården. Hovedindgangen med en stor træ-låge og en mindre trælåge mellem 3 murede og hvidtede munkestens-piller med profileret, nu gråmalet sokkel. Der er rød tagstensafdækning. Pillerne menes at være af stor ælde. Trinene op til lågen og lidt ind på kirkegården i det ret stejle terræn er støbt i cement, men har været af kampesten tidligere. Den anden indgang, ny fra 1940, er i øst-siden, hvor den gamle kirkegård endte. Her er en bred trælåge med murede kampestensstolper, cement foroven; den åbner til en bred gang ind til kapellet.

Kirkegården var før udvidelsen hele vejen rundt inden for diget hegnet med elme, hvoraf størstedelen blev fjernet ca. 1940. Der resterer nu kun nogle få i sydsiden; fire til venstre for hovedindgangen og tre til højre. Elmene har ikke været beskåret og menes at være ca. 200 år gamle. Øst for kirken står en stor, gammel ask – muligvis den af biskop Jacob Madsen i visitatsbogen 1589 omtalte. – I stedet for elme plantede man ved udvidelsen hele vejen fra hjørnet i syd-vest og til hjørnet i nord-øst skiftevis bornholmsk røn og birk. Yderst havde man plantet popler for at skaffe læ, men disse er nu ryddet på nær én lige i det nordøstlige hjørne ved den nye affaldsplads. Den gamle affaldsplads lå lidt nord for den gamle ask.

Ved den nye indgangsvej til kapellet blev der i 1940 i den nordlige side (hvor det bagvedliggende stykke endnu ikke er i brug og græsklædt) sat 6 ædelcypresser samt 1 lidt inde bag de andre. De skal imidlertid nu fjernes, da de er meget store og generer passagen ved begravelser. Der findes også 2 blodbøge, ca. 50 år gamle, i ulige afstand på hver side af kapellet, den i østsiden er en hængeblodbøg.

På gravene er der ingen gamle træer eller planter, rimeligvis da gravene har været og er i stadig brug i samme slægter og har været det gennem generationer. Gravene er hegnede – indtil for få år siden var hver plads i graven hegnet for sig – de fleste med thujahække, men

også buxbomhække, der tidligere var mest anvendt. En enkelt har hæk af *Lonicera* - måske *yunnanensis*. En del af gravene både i den gamle og den nye del af kirkegården er kantet med cementfliser sat på højkant; dette mente kirkeværgen dog, man måtte se at komme væk fra. Gravene nærmest kirkens vestside har i den kirken nærmest liggende kant en række af mindre kampesten for at holde på jorden ved stærke regnskyl. 3 af gravene har haft jerngitre, disse er lige fjernet.

Både på den gamle og den nye kirkegård står stenene vendt lidt tilfældigt, men kisterne sættes altid, så man i døden ser mod øst.

Også her i Stubberup holdes helligdagsringningen i hævd, ligesom man her ringer over kastet grav og ringer solen ned.

Som man ser, har hver af disse 5 kirker med deres kirkegårde noget særligt - en tradition, som er båret videre i generationer, fordi landsbyernes beboere har haft rod i deres sogn, har interesseret sig for disse skikke og følt det naturligt at bevare dem.

Alt dette - Drigstrups og Mesinges gruppebegravelser, Stubberups mands- og kvindebegravelser, Vibys torneroseagtige kirkegård og de særlige højtids- og gravringninger i Drigstrup og Dalby - vil vel på grund af udviklingen i retning af landsbysamfundets opløsning uddø med dem, der i dag betjener kirker og kirkegårde. Electrificeringen af kirkeklokkerne vil vel forandre klokkeringningen, men med mekaniseringen kan det gamle ringeregulativ måske atter følges fuldt ud.

Andre eller lignende traditioner findes sandsynligvis ved mange af vore gamle landsbykirker. Det var værd at samle dem for eftertiden ved at spørge sig for, mens tid endnu er.

Litteratur

Crone, A.: Den tredje fynske evangeliske Biskops, Mester Jacob Madsens, Visitationssbog 1853.

Engelstoft, se Olsen.

Exner, J.: Den danske kirkegård og dens problemer 1961.

Madsen, se Crone.

Olsen, Olaf: I Jacob Madsens fodspor. Biskop C. T. Engelstofts fynske kirkebeskrivelser 1970.

Noter

1. Harriet de Hemmer Gudme, f. Muus; slægten tæller siden 1730 mange skippere og købmænd i Kerteminde og Odense. Korrespondent i engelsk; musikteori-eksamen fra England; sekretær ved Røgshospitalet i 16 år. Nu bosat på Kerteminde-egnen.
2. I august 1974 fandtes så godt som alle træerne stærkt beskåret.